

Иван Књижар

ИНТЕРПРЕТИРАЊЕ ФАКТИВНЕ ДОПУНЕ У РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСУ: ПРИМЕНА МОДЕЛА СЕМАНТИЧКЕ НЕСПЕЦИФИКОВАНОСТИ

У овом раду представљен је нови модел интерпретације фактивних допуна у разговорном дискурсу, супротан традиционалном, дифолтном моделу, који каже да се фактивна допуна аутоматски интерпретира као пресупозиција јер је то најтипичнија и најочекиванија интерпретација. Предложени модел, насупротив томе, полази од тога да је фактивна допуна семантички неспецификована, те да зависи искључиво од контекстуалних информација. Примери из корпуса потврдили су наше претпоставке о адекватности примене предложеног модела јер су показали велику варијабилност спецификовања фактивне допуне, као и проблематичност тврдње да је пресупозициона интерпретација фактивне допуне најтипичнија.

Кључне речи: фактивна допуна, дифолтни модел, модел семантичке неспецификованости, пресупозиција, информативна улога, епистемички став говорника.

In this paper, we introduce a novel model for interpreting factive complements in conversational discourse, which diverges from the traditional default model. The traditional model suggests that a factive complement is automatically interpreted as a presupposition, given its commonality and expectedness. In contrast, our proposed model operates on the premise that a factive complement lacks full semantic specification and instead relies solely on contextual cues. Our assumptions are supported by examples from the corpus, which underscore the variability in specifying factive complements and challenge the notion that presuppositional interpretation is the norm.

Keywords: factive complement, default model, model of semantic underspecification, presupposition, informational role, speaker's epistemic stance.

1. Увод. У прагматици се традиционално користи дифолтни ('default') модел интерпретације реченичне допуне фактивних израза (STALNAKER 1974; LEVINSON 1983; SIMONS 2005; ABUSH 2010; ABRUSAN 2011; ROBERTS – SIMONS 2023 и др.). У овом моделу издваја се пресупозициона интерпретација фактивне допуне од других могућих интерпретација и везује се за нормалну, уобичајену, очекивану употребу фактивних реченица. Наиме, овај модел каже да фактиви делују као језички показатељи који аутоматски воде интерпретатора ка пресупозиционој интерпретацији. Ово очекивано (дифолтно) тумачење може бити ограничено (неутралисано, суспендовано) одређеним контекстуалним информацијама, а такви случајеви су према дифолтном моделу ванредни, неуобичајени.

Дифолтни модел представља општи прагматички приступ употреби фактива у комуникацији; не везује се нити за један посебан тип дискурса. Наша је претпоставка да ипак постоји међудискурзивна варијабилност у погледу употребе и начина интерпретације фактивних реченица. У овом раду проверићемо особености употребе фактива у разговорном дискурсу. Будући

да разговорни дискурс, а посебно свакодневне разговоре међу пријатељима, одликује динамичност, спонтаност, разноликост, неформалност, сматрамо да општи дифолтни принцип, који је у прагматици традиционално успостављен, није адекватан за овај тип дискурса. У нашем раду полазимо од претпоставке да нема ничега необичног или ванредног у многим примерима употребе фактива у којима њихова допуна није пресупонирана. Према томе, нису фактиви (тј. њихов семантички садржај и типичност употребе) ти који ће аутоматски водити ка пресупозиционој (или било којој другој конкретној интерпретацији) у ‘нормалним’ околностима, већ су то искључиво контекстуалне информације. Фактивна допуна је, дакле, према нашој претпоставци интринзишно семантички неспецификована у разговорном дискурсу, а спецификује се контекстуално. Валидност овог модела семантичке неодређености проверићемо на корпусу разговорног језика, који се састоји од транскрипата свакодневних разговора (око 200 000 речи) и снимака јавних ТВ дебата (око 173 000 речи).

У првом делу рада (одељак 2), након кратког увода у феномен фактива и фактивне пресупозиције, говорићемо о актуелном, дифолтном прагматичком моделу процесуирања фактивне допуне¹. Након тога, представићемо модел семантичке неспецификованости, који је, према нашим очекивањима, у већој хармонији са стварним начином интерпретације фактивне допуне у разговорном дискурсу.

У другом, централном делу рада (одељак 3) применићемо модел семантичке неспецификованости у анализи употребе фактива у различитим разговорним ситуацијама. На репрезентативним примерима из нашег корпуса² проверићемо варијабилност контекстуалног спецификовања фактивне допуне у разговорном дискурсу. Наше је очекивање да ће та варијабилност бити велика, те да ће нам многи корпусни примери показати да у различитим, непресупозицијским начинима интерпретације фактивне допуне нема ничег аномалног.

2. Моделу ПРОЦЕСУИРАЊА ФАКТИВНЕ ДОПУНЕ. Пропозиција изведена из реченичне допуне фактивних израза (*знайши, оћкрийши, биши грао* и др.) типично се интерпретира као контекстуална (тј. неглавна, споредна) информација коју говорник сматра истинитом и већ познатом саговорнику пре саме исказне радње. Пропозиција са оваквим одликама традиционално се назива **п р е с у п о з и ц и ј о м**. На пример:

- (1) А: Јелена је сазнала да је Марко отишао у Београд.
допунска пропозиција: (*Говорник А верује да је*) *Марко је оћишао у Београд.*

Одлике фактивне пресупозиције испитиване су у различитим семантичким и прагматичким теоријским оквирима. Један од основних задатака сваке теорије јесте да опише интерпретативни механизам који адресат користи

¹ У овом делу рада користићемо конструисане примере који ће нам послужити као илустрација општепознатих феномена у филозофији и лингвистици.

² Примери (3), (5)–(7) и (12) преузети су из ауторове докторске дисертације (Књижар 2019). Анализа примера је делимично или потпуно измењена како би пратила циљеве и теоријске поставке овога рада.

како би извео закључак да говорник допунску пропозицију саопштава као споредну информацију. Проблем начина интерпретације пресупозиције често се назива проблемом окидања пресупозиције ('triggering problem').

У семантичким теоријским оквирима (KIPARSKY – KIPARSKY 1970; KARTTUNEN 1973; 1974; HEIM 1992; VAN DER SANDT 1992 и др.) сматра се да је пресупозицијска интерпретација допуне у потпуности спецификована семантиком фактивних израза. Будући да је пресупозиционалност допуне инхерентна семантичка одлика фактива, они су класификовани у категорију о к и д а ч а п р е с у п о з и ц и ј е ('presupposition triggers'). Међутим, примећено је да пресупозиционалност фактивне допуне није доследно контекстуално стабилна и непроменљива, те да, напротив, постоји значајан утицај контекстуалног окружења (SIMONS 2001). На пример:

(2) А: Где је Марко?

Б: Јелена је сазнала да је Марко отишао у Београд.

допунска пропозиција: (*Говорник А верује да је*) *Марко је отишао у Београд.*

Пример (2) показује да допунска пропозиција може бити саопштена као главна информација. Садржај допуне је информативни центар исказа јер њиме говорник Б даје директан одговор на саговорничко питање. Фактивни глагол у овом случају има својеврсну евиденцијалну функцију, те је информативност главне реченице допунска. Овакви и слични примери говоре да није семантика фактива та која дефинише како ће допуна бити интерпретирана, већ контекстуалне информације које делују у текућем дискурсу. Адресат не одређује пресупозиционалност допуне једноставним декодирањем фактивних израза, већ пресупозициона, као и свака друга интерпретација захтева инференцијално процесуирање, тј. закључивање засновано на исказаној фактивној реченици и контекстуалним информацијама. Према томе, интерпретација фактивне допуне превазилази семантику и улази у оквире прагматике.

Иако фактиви својом семантиком не намећу ограничење на пресупозицијско тумачење допуне већ га само дозвољавају, прагматички теоријски оквири, ипак, преобладајуће посматрају фактиве као индикаторе који аутоматски, дифолтно воде адресата ка пресупозицијској интерпретацији допунске реченице иако ова аутоматска интерпретација може бити неутралисана у одређеним контекстима (STALNAKER 1974; LEVINSON 1983; SIMONS 2005; ABUSH 2010; ABRUSAN 2011; ROBERTS – SIMONS 2023 и др.). К. Робертс и М. Симонс (2023) истичу да индиковање фактивне пресупозиције (тј. дифолтна интерпретација фактивне допуне) произилази из саме семантике фактивних израза али и типичности њихове употребе; у типичним разговорним околностима фактивна допуна је пресупонирана, док је у нетипичним, ванредним околностима она другачије интерпретирана. Дакле, ако контекст не каже супротно, фактиви ће самим својим присуством (тј. својом семантиком и типичном употребом) упућивати саговорника да протумачи допуну као пресупозицију. Па је тако конверзацијска ситуација у примеру (2) нетипична јер контекст каже да је садржај допуне централан у обавештајном смислу.

Д и ф о л т н и м о д е л је општи механизам интерпретације фактивних реченица без обзира на тип дискурса у којем се оне употребљавају. Међутим,

у нашем раду полазимо од претпоставке да ипак постоје међудискурзивне разлике када говоримо о механизмима процесуирања фактивних реченица. Конкретно, претпостављамо да дифолтни механизам интерпретације није применљив у разговорном дискурсу, те предлажемо механизам који би више одговарао динамичности, разноликости и неформалности овог типа дискурса. Насупрот дифолтном интерпретативном моделу, предлажемо модел недовољне семантичке спецификованости³ јер сматрамо да је фактивна допуна суштински семантички неспецификована у разговору, те да њено тумачење зависи искључиво од контекстуалних информација доступних адресату. Према томе, не води семантика фактива ка пресупозиционој интерпретацији, већ то раде искључиво контекстуалне информације. Такође, претпостављамо да пресупозиција представља само једну од низа могућих контекстуалних спецификација допуне и да нема ничега необичног или ванредног у многим примерима употребе фактивне реченице у којима допуна није пресупонирана. Конверзацијска ситуација која би се могла назвати типичном или уобичајеном јесте она у којој су одговарајуће контекстуалне информације доступне адресату како би протумачио исказ онако како је то говорник замислио.

Према предложеном моделу, фактивна допуна је семантички неспецификована у два кључна аспекта. Прво, и н ф о р м а т и в н а у л о г а пропозиције изведене из фактивне допуне коју јој додељује говорник није аутоматски, дифолтно спецификована фактивом већ зависи искључиво од текућих контекстуалних информација. Друго, фактиви не индикују аутоматски какав ће говорников е п и с т е м и ч к и с т а в према израженој пропозицији бити. Према томе, у општем процесу интерпретације семантички неспецификоване фактивне допуне издвајају се два симултана потпроцеса: (а) утврђивање комуникативне улоге пропозиције саопштене допунском реченицом; (б) утврђивање епистемичког става говорника према пропозицији саопштеној допунском реченицом.

Иако се наведени потпроцеси одвијају симултано у општем процесу тумачења фактивне допуне, они су независни јер се наслањају на различите контекстуалне информације. Ако адресату одговарајуће контекстуалне претпоставке нису доступне у разговорном дискурсу, тумачење неспецификованих аспеката допунске клаузе, онако како је то говорник намеравао, постаје непредвидиво.

Циљ наше анализе је да проверимо на које све начине у разговорном дискурсу може да буде спецификована информативна улога допунске пропозиције у исказу као и говорников епистемички став у односу на ту пропозицију. У анализи примера говорићемо о конкретним контекстуалним информацијама које воде адресата до намераване интерпретације фактивне допуне. Наша претпоставка је да ће разноврсност могућих интерпретација бити већа него што то теоријске анализе, засноване на интроспективним примерима предвиђају. Корпусна истраживања интерпретације фактивних израза вео-

³ Модел недовољне семантичке спецификованости у анализи језичких израза у употреби преузели смо пре свега из теорије релевантности (WILSON – SPERBER 2002; BEZUIDENHOUT – MORRIS 2004; CLARK 2013)

ма су ретка (в. BEAVER 2010; КЊИЖАР 2014). Такође, претпостављамо да ће нам корпусни примери показати да је већа варијабилност интерпретација фактивне допуне уобичајена за разговорни тип дискурса, те да у великом броју могућих интерпретација нема ничега необичног за овај тип дискурса.

3. КОНТЕКСТУАЛНА СПЕЦИФИКАЦИЈА ФАКТИВНЕ ДОПУНЕ У РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСУ

3.1. СПЕЦИФИКАЦИЈА ИНФОРМАТИВНЕ УЛОГЕ. Према улози коју имају у интерпретацији исказа, информације саопштене исказом могу се класификовати у две категорије: г л а в н е ('foreground') и с п о р е д н е ('background') информације. Главна информација има централну улогу јер њоме говорник примарно намерава да информише саговорника, док споредна има помоћну улогу јер обезбеђују неопходан контекст за тумачење исказа и типично је неинформативна, тј. већ позната саговорнику. Важно је напоменути да у неким контекстима говорник може доделити споредну улогу некој информацији а да она ипак буде информативна за саговорника (феномен познат као и н ф о р м а т и в н а п р е с у п о з и ц и ј а). Говорник може бити свестан информативности споредне информације али и не мора (в. примере у MAZZARELLA – DOMANESCHI 2018). У таквим случајевима говорник очекује да ће саговорник прихватити и укључити ту информацију у контекст (феномен познат као а к о м о д а ц и ј а п р е с у п о з и ц и ј е) и фокусирати се на централну, главну информацију коју је говорник саопштио.

Наш корпус је потврдио налазе теоријске прагматике који кажу да говорник пропозицији саопштеној фактивном допуном може приписати како споредну тако и главну улогу. Међутим, оно што нисмо пронашли у теоријској литератури, а што је корпус разговорног језика показао, јесте да говорник у неким ситуацијама може да остави улогу допунске пропозиције неспецификованом; док у другима може привидно да јој додели споредну улогу иако је заправо саопштава као главну. У наредним одељцима, користећи корпусне примере, детаљније ћемо описати разговорне ситуације у којима се манифестују различите информативне улоге допунске пропозиције: (а) с п о р е д н а ; (б) г л а в н а ; (в) н е с п е ц и ф и к о в а н а ; (г) п р и в и д н о с п о р е д н а .

3.1.1. Познато је да допунска пропозиција може да буде саопштена као споредна, тј. контекстуална информација. Насупрот дифолтном моделу, који каже да је овакво тумачење допуне аутоматско, вођено самим фактивним изразом у 'нормалним' околностима, модел недовољне семантичке спецификованости, који у овом раду предлажемо, полази од тога да је споредна, као и свака друга улога допуне искључиво дефинисана контекстом. Другим речима, ако говорник употреби фактивни израз, саговорник неће очекивати са великом сигурношћу да информација саопштена фактивном допуном има споредну улогу, већ ће тражити потврду у контексту да ли је то заиста тако. Наиме, ако је адресату допунска пропозиција већ позната пре саме исказне радње и ако му је познато да је са тим његовим знањем упознат и говорник, очекиваће да јој је говорник доделио споредну улогу у времену исказивања фактивне реченице.

Наш корпус каже да је та информација често део општег енциклопедијског знања учесника у комуникацији. Пример:

- (3) [*Контекст*: Пријатељи разговарају о Зорану Кесићу и његовој емисији на РТВ Б92 *пре подвученог исказа*]

ТЂ: Па мора, јер би било сувише провидно да и њега...

ММ: Мени је жао што су Ољу Бећковић уклонили.

ТЂ: Пффф... Како није.

допунска пропозиција: *Емисију Оље Бећковић су склонили из програма РТВ Б92.*

Садржај допунске пропозиције у датом примеру први пут се саопштава у разговору. Међутим, интерпретатор подвученог исказа закључује да јој говорник ММ приписује споредну комуникативну улогу јер се ради о општепознатој информацији у друштву у којем се одвија ова разговорна ситуација. Овом информацијом, наиме, говорник не информише свог саговорника већ је саопштава како би изнео свој емотивни став према њој изражен фактивом *бићи жао*. Управо тај емотивни став говорника који се налази у главној реченици има и главну информативну улогу.

Информација саопштена фактивном допуном не припада увек општем енциклопедијском знању интерлокуторā. Корпус показује да је такође чест случај да је садржај допуне неко од саговорника већ саопштио у претходном дискурсу. Једна таква дискурсна ситуација јесте када говорник садржајем главне реченице коментарише оно што је у претходном делу исте реплике већ саопштио. Пример:

- (4) [*Контекст*: Разговор се одвија међу пријатељима]

Т: [...] Волим ја турску кафу, стварно волим. [...] А је л' ти разумеш да мене буквално памте по томе на факултету: Т кризира за кафом или за слатким. [...] ученица којој ја држим часове [је] сконтала да волим кафу и сваки пут кад дођем, мени она скува кафу.

допунска пропозиција: *Т воли кафу.*

У овом примеру пропозиција добијена из садржаја допуне фактива *знаћи* чини тему издвојеног разговорног пасуса (види део текста подвучен испрекиданом линијом), те се стога може рећи да је контекстуално релевантан за одређивање споредне улоге допунске клаузе.

У ређим случајевима, садржај фактивне допуне може бити познат интерлокуторима из непосредног ситуацијског контекста. Наиме, адресат на основу просторно-временских елемената пропозицијски садржај допуне фактива тумачи као споредну информацију јер је реч о чињеницама које су очигледне из ситуацијског контекста.

- (5) [*Контекст*: Разговор се одвије у емисији *Ушисак недеље* између водитељке ОБ и премијера Србије МЦ]

ОБ: Значи, одговор је дакле, немате план никакав, да се нешто, по питању јавних предузећа реформише?

МЦ: [...] сад је већ крај, знам да прекорачујемо време. А да сте ме то питали, могао бих да Вам испричам кључни помак који је направљен за ове три године у више од половине јавних предузећа.

допунска пропозиција: *Интерлокутори прекорачују време трајања емисије Ушисак недеље.*

У наведеном примеру садржај пропозиције изведен из допуне фактива *знаћи* односи се на ситуацијски контекст, на истекло време емисије које

учесници у конверзацији прекорачују. Та информација је, сасвим сигурно, позната и говорнику (госту у емисији) и саговорнику (водителју), те нам то говори да тај садржај има споредну улогу, а да је информативно главна тачка исказа главни предикацијски део са фактивом *знайи*.

3.1.2. У другом одељку смо на конструисаном примеру показали да говорник у одређеним контекстима може да додели главну улогу и фактивној допуни, те да и тај садржај, поред садржаја главне реченице, буде информативан за саговорника (в. SIMONS 2007; BEAVER 2010). Пре анализе корпусних примера овакве информативне констелације фактивних реченица поставили смо питање да ли су пропозиција изведена из главне или пропозиција изведена из допунске клаузе у информативном смислу еквивалентне или постоји неједнакост. Сви разматрани случајеви су показали да је фактивна допуна информативно проминентнија јер уводи информацију која има значајнији допринос датом делу дискурса. Садржај главне реченице, с друге стране, информативно је од мање важности и често може бити изостављен а да се не ремети у великој мери обавештајност исказа. Према томе, тест да су искази са фактивним изразима информацијски структурисани управо на овакав начин може да буде потенцијално изостављање фактива. Међутим, иако се апстраховањем фактивних глагола и даље саопштава главна порука, исказ остаје без допунских информација које ту поруку на различите начине употпуњују. У неким ситуацијама фактиви информативно више доприносе дискурсу а у неким мање. Према томе, могућност њиховог изостављања пропорционална је њиховом обавештајном доприносу.

У нашем корпусу разговорног језика пронашли смо велики број примера у којима се очитују овакве улоге главне и допунске клаузе. Дифолтни модели кажу да овакве конверзацијске ситуације одступају од нормалног, да су ванредне, неочекиване због своје атипичности. Међутим, наш је закључак да су оне честе у разговорном дискурсу, те да нема ничег неуобичајеног у њима. Да је говорник садржају допунске клаузе доделио главну информативну улогу, саговорник тумачи на основну актуелног контекста.

Прво, корпус је показао да ће садржај фактивне допуне бити интерпретиран као информативни центар када је директни одговор на питање постављено у претходном дискурсу. Фактиви (углавном когниције), с друге стране, у таквим разговорним ситуацијама имају различите допунске информативне улоге. Примери:

- (6) [*Контекст*]: Новинар ЈЋ разговара са тренером Кошаркашког клуба Партизан ДВ]

ЈЋ: [...] Због чега Партизан не успева да реши тај финансијски проблем, не успева годинама да реши проблеме са односно да направи добре уговоре са спонзорима иако је шампион?

ДВ: Па кад су у питању спонзори, знате и сами да је овај природа овог тржишта ипак мало друкчија, није толико везана за рекламу.

допунска пропозиција: *Природа српског тржишта је ипак мало друкчија, није толико везана за рекламу.*

- (7) [*Контекст*]: Новинар Н разговара са повереником за информације од јавног значаја РШ о решењу у вези са поступком о смрти новинарке Даде Вујасиновић]

РШ: Влада Србије је дужна да обезбеди извршење тог решења, она то нажалост, као ни у једном случају до сада, није учинила.

Н: Јесте се обратили [Влади Србије]?

РШ: Ја се не обраћам [...] Колико знам, НУНС се обратио Влади Србије још одавно [...].

допунска пропозиција: *НУНС се обратио Влади Србије још одавно.*

У примерима (6) и (7) саговорници препознају да су говорници садржају фактивне допуне доделили главну информативну улогу јер се у том садржају налази директни одговор на њихова питања (подвучено испрекиданом линијом). У оваким случајевима фактивни изрази често су део посебних синтаксичких структура, које чине неки вид формулаичких израза: *не знам да ли знаише, сигурно знаише, знаише и сами, треба да знаише, колико знам, колико сам видео/чуо* и сл. Говорници оваквим уобичајеним структурама у чијем је центру фактив додељују различите прагматичке улоге. У примеру (6) израз *знаише и сами* има функцију подсећања саговорника на одређене чињенице које се налазе у допуни. У примеру (7) изразом *колико знам* говорник се ограђује од тачности информације садржане у допунској клаузи.

Друго, познато је да фактиви на макротекстуалном нивоу могу да имају и конекторску функцију. Фактиви у таквој улози говорнику служе да сигнализира саговорнику да ће садржај допунске клаузе бити у одређеном типу релације са претходним или будућим текстом. Пример:

(8) [Контекст: Разговор се одвија међу пријатељима]

А: А [...] помогла бих, ал' сад, сад ми је чоколада [у устима].

Б: I get it.

Ц: Е, знаш да је Аца на буџету.

Б: А која година?

Ц: Четврта.

допунска пропозиција: *Аца је на буџету.*

Говорник у подвученој фактивној реченици главну улогу додељује садржају фактивне допуне, док му употреба фактива служи како би скренуо пажњу слушалаца на оно што следи (уп. POLOVINA 1996; SIMONS 2007). Примећујемо да је исказ са оваквом информацијском структуром често уведен и узвиком *е*, који такође има функцију скретања пажње саговорника (КЊИЖАР 2019).

Треће, у корпусу смо пронашли и примере у којима је садржај фактивне допуне информативно проминентнији али није директни одговор на питање саговорника, нити се њиме уводи нова тема, већ представља део говорничког наратива о некој теми која је саговорнику непозната. На пример:

(9) [Контекст: Говорник А препричава догађаје из филма говорнику Б]

А: И онда, кажем, она жели да се уда за њега [лекара]. Она жели да се то, да се нешто реализује и стално њега тражи да он донесе неку одлуку. А он ти стално, и он лично, као нешто између (смеје се) и не може. [...] И онда [...] на крају ова Американка кад је видела да тај лекар [...] нити се одлучује ни за једно ни за друго, она полази, купује авионску карту и наставља свој пут [...] И она седа у овај авион. Међутим, лекар је путем анализа сазнао да је она у другом стању. Значи, очекује његово дете.

Б: Стварно?

допунска пропозиција: *Американка је у другом стању.*

У примеру (9) говорник А препричава филм свом саговорнику који он није гледао. Према томе, информације саопштене фактивном реченицом (*Американка је у другом ситињу; Лекар је њо сазнао њу њем анализа*) у овом фикцијском наративу непознате су говорнику Б. За разлику од фактива у примерима (6)–(8) који су део прагматикализованих структура са посебном дискурзивном улогом, у овом примеру информативни допринос садржаја главне реченице је већи. Међутим, на основу контекста може се закључити да он ипак није изједначен са садржајем допунске клаузе. Наиме, информација саопштена фактивном допуном информативно је истакнутија јер говорник управо њу даље елаборира.

3.1.3. У претходним одељцима показали смо да говорник може да додели како споредну тако и главну информативну улогу допунској пропозицији. Међутим, приметили смо да у одређеним конверзацијским ситуацијама говорник оставља улогу допунске пропозиције неспецификованом. Такви случајеви су ипак ограничени јер се везују типично за фактиве који носе значење перцептивних процеса, што ћемо илустровати следећим примером:

(10) [*Говорник П њајно снима свој разјовор са С.*]

П: [...] Стево сад ми кажите нешто искрено. Јесте ли приметили да снимамам разговор с вама? чим ја притиско дугме, а ви почесте тихо, тихо, говорити и гледате у апарат, сакривен у торби.

С: Није ваљда!

П: Мајке ми! Овај свакодневни разговор ми је нешто јако потребан. Ја кад уђох код вас притисну апарат [...]

допунска пропозиција: *Говорник П снима разјовор са својим сајоворником С.*

Говорник П не обавештава свог саговорника да тајно снима њихов разговор пре издвојеног дела дискурса у примеру (10). Према томе, интерлокутор С не би требало да је упознат са том чињеницом. Међутим, П је на основу његовог понашања (*њихо јоворење, гледање у љравцу ајараша скривеној у љторби*) посумњао да он то ипак зна. Како би отклонио ту недоумицу, он га отворено и пита (подвучени исказ). У овако описаном контексту, говорник П не може са сигурношћу да предвиди какву ће улогу пропозиција изведена из фактивне допуне имати у интерпретативном процесу саговорника – да ли ће она за њега бити информативна и имати централну улогу у тумачењу исказа или ће бити неинформативна и заузети споредну улогу. Из овога следи да намеравана улога допунске пропозиције остаје отворена из перспективе самог говорника. Какву је улогу та информација имала у саговорниковом процесуирању исказа говорник П сазнаје из одговора саговорника С. Изненађење С (*Није ваљда!*) имплицитно говори П да информација о снимању разговора њему није била позната пре разматраног исказа.

Дифолтни модел интерпретације фактивних реченица би разговорне ситуације у којима је улога допунске пропозиције отворена маркирао као неубоачајене. Како би постала нормална, типична, дифолтни модел би налагао да говорник примени другачију дискурзивну стратегију; на пример, да исте информације саопшти двома одвојеним реченицама: *Снимамам нащ разјовор. Јесте ли љриметили љо?* У том случају би пропозицијски садржај допуне фактива *љриметили* (репрезентован профором *љо*) била споредна

информација и према дифолтном моделу очекиванија. Међутим, иако ограничене на фактиве перцептивних процеса, разговорне ситуације илустроване примером (10) не можемо назвати необичним или ванредним. Штавише, верујемо да стратегија говорника П да искаже фактивну реченицу у датом контексту захтева мање уложеног напора од разбијања исте садржине у две одвојене реченице и у сагласју је са динамичношћу разговорног дискурса. Наравно, ово не можемо узети као опште правило обавештајног струкураисања дискурса јер говорникова стратегија може да варира у зависности од контекстуалних специфичности.

3.1.4. У разговорном дискурсу могу да се пронађу примери у којима говорник само привидно додељују споредну комуникативну улогу фактивној допуни, док заправо њома намерава да информише свог саговорника. У таквим случајевима, говорник очекује од саговорника да препозна овај несклад између привидне и стварне намераване улоге фактивне допуне. Према томе, говорник не примењује ову језичку стратегију како би обмануо саговорника већ у циљу постизања специјалних стилских ефеката. Таква стратегија позната је као експлоатисање пресупозиције⁴ (STALNAKER 1999: 51–52). Пример:

(11) [Интерлокутори И и Б једу органске вишње. Говорник И примећује да у вишњама има црвā, а такође примећује да Б тога није свестан.]

И: Много ми се свиђа што вишње имају црва. А теби?

Б: Молим? Шалиш се!

допунска пропозиција: Вишње које једу И и Б имају црве.

У овом примеру се чини да говорник намерава да додели главну информативну улогу главној реченици, док допунску клаузуу смешта у позадину, додељујући јој споредну улогу. Овакву дистрибуцију информативности међу саопштеним пропозицијама говорник потврђује и питањем које следи (подвучено испрекиданом линијом). Међутим, она је само *п р и в и д н а* и у служби изазивања посебних поетских ефеката. Пре свега, *с т в а р н а* намера говорника И није да саопшти свој емотивни став према садржају допуне. Он од свог саговорника очекује да то препозна на основу имплицитних контекстуалних информација које су део заједничког енциклопедијског знања: *У нашем културном контексту једење црвā се обично сматра нејожељним; Нема потребе да се расправља о томе да ли је једење црвљивих вишања добро или лоше*. Наиме, саговорник Б ће, узимајући у обзир наведене контекстуалне информације, схватити да говорник заправо иронично исмева и одбацује садржај главне реченице, те да нема стварну намеру да је саопшти. Међутим, говорниково иронично исмевање и одбацивање уживања у једењу црвљивих вишања не чини централну информативност исказа. Наиме, у контексту у ком је говорнику И познато да је саговорнику Б непозната тако важна информација – постојање црва у вишњама које једу, његова стварна намера је управо да њу примарно саопшти. Да је то тако потврђује нам и реакција саговорника Б, која је говорнику И сигурно била очекивана.

⁴ Овај прагматички феномен обично се илуструје посесивним конструкцијама (в. код SIMONS 2005; MAZZARELLA – DOMANESCHI 2018).

Говорник И маскира главну улогу допунске пропозиције привидно јој додељујући споредну, настојећи да постигне хумористички ефекат и потенцијално изазове јачу реакцију саговорника. Говорник који користи овакву стратегију очекује од саговорника да ће препознати и привидну и стварну намеравану улогу допунске пропозиције.

3.2. СПЕЦИФИКАЦИЈА ЕПИСТЕМИЧКОГ СТАВА. Дифолтисти такође полазе од претпоставке да је спецификација епистемичког става говорника према пропозицији изведеној из фактивне допуне аутоматска у ‘неутралном’ контексту. Наиме, фактивни израз у главној реченици, наводи се, представља снажан индикатор саговорнику да говорник верује у истинитост допунске пропозиције. Међутим, ова аутоматска или дифолтна интерпретација може да буде у колизији са одређеним контекстуалним информацијама у ‘специјалним’ разговорним приликама, те да епистемички став веровања буде поништен. Предложени модел недовољне семантичке спецификованости, с друге стране, полази од тога да говорник може да спецификује свој епистемички став према фактивној допуни на више различитих начина, а да ни један од могућих начина није унапред задан, те протумачен од стране саговорника аутоматски. Свака интерпретација овог аспекта неспецификованости допунске пропозиције изводи се из доступног контекста. Корпус разговорног језика нам је показао да говорников епистемички став према допунској пропозицији може да буде: (а) веровање; (б) претпостављање; (в) незнање и (г) неверовање.

3.2.1. Иако говорници приписују различите комуникативне улоге допунским пропозицијама у примерима (3)–(11), они у свим случајевима верују у њену истинитост. Саговорници тумаче на основу контекстуалних информација да је у питању наведени епистемички став који говорници приписују допунама.

У примеру (3) допунска пропозиција са споредном улогом је општепозната чињеница у друштвеној заједници којој интерлокутори припадају. У примеру (4) информација у допуни није део заједничког знања учесника у комуникацији већ је говорник износи у претходном дискурсу као тврдњу у коју чврсто верује (*стварно волим турску кафу*). У примеру (5) садржај допунске пропозиције је чињеница доступна интерлокуторима из ситуацијског контекста.

У примерима (6) и (7) пропозицијама саопштеним фактивном допуном говорници дају директни одговор на питања саговорника. Саговорник може да закључи да говорник верује у њихову истинитост јер се ради о: неповољној природи тржишта за добре уговоре КК *Партизан* са спонзорима са којима је тренер ДВ сигурно добро упознат (6); процедури обраћања Влади Србије да обезбеди извршење решења у вези са поступком о смрти новинарке Даде Вујасиновић са којом је Повереник за информације од јавног значаја по својој дужности упознат (7). Наведени примери показују да с нага говорниковог веровања у информацију саопштену фактивном допуном може да варира. Говорник у примеру (6) чврсто верује у истинитост допунске пропозиције, док је веровање говорника у примеру (7) слабије, што се може протумачити на основу израза *колико знам*. У примеру (8) саговорник закључује

да говорник верује у садржај допунске пропозиције јер говори о свом пријатељу са чијом је ситуацијом у вези са студирањем упознат. Слично је и у примеру (9) у којем говорник препричава филм који је гледао и са чијом је радњом упознат.

У примеру (11) допунска пропозиција је за адресата нова информација у чију истинитост се може уверити из самог физичког окружења – може да види да су вишне заиста црвљиве и да се увери да се говорник не шали или да то не претпоставља. У примеру (10) адресат је у првобитној неверици да говорник допунску пропозицију саопштава као истиниту (*Није ваљда!*), али му говорник у каснијем дискурсу потврђује да је то заиста истина (*Мајке ми! Овај свакодневни разјовор ми је нешто јако њошребан. Ја кад уђох код вас њишисну айарай.*)

3.2.2. Корпус је показао да није реткост у разговорном дискурсу да говорник саопшти информацију садржану у фактивној допуни иако само претпоставља да је та информација истинита. Корпус је показао да говорник може да припише такав супозицијски епистемички став допунској пропозицији без обзира на комуникативну улогу коју јој додељује.

У примеру (12) супозицијска допунска пропозиција има споредну улогу:

- (12) [*Ињерлокујори АР (водишељка) и ДШ (минисјар одбране) разјоварају у емисији Полиграф*]

АР: – Да, али једна од примедби на рачун Вашег Министарства је да сте га милитаризовали, да рецимо данас Војска има 19.500 плаћених људи у свом саставу, а Министарство 10.000 и да хоћете да запослите још више. [...] То је ако се не варам цитат генерала Поноша. Тешко да он не зна ништа о систему одбране.

ДШ: – [...] Уколико је он [генерал Понош] то рекао, онда ми је стварно жао што је тако нешто изговорио. У Министарству одбране ради 712 људи, или 720 људи, иначе у Министарству одбране...

допунска пропозиција: (*Говорник ДШ њрејјосјавља да*) генерал Понош је изговорио да Војска има 19.500 плаћених људи у свом саставу, а Минисјарство одбране 10.000 и да хоћете у Минисјарству да запослите још више.

Говорник ДШ не сматра допунску пропозицију чињеничним стањем већ само претпоставком. Саговорник тумачи из непосредног језичког контекста (*Уколико је он њо рекао*) да говорник тој пропозицији приписује супозицијски епистемички став. Такође, допунској пропозицији која је саопштена као хипотетичка информација ДШ додељује у овој конверзацијској ситуацији споредну комуникативну улогу јер је она већ саопштена у претходном делу дискурса од стране говорника АР (подвучено испрекиданом линијом). Узгред, АР такође само претпоставља да је та информација тачна (*ако се не варам*).

У примеру (13) хипотетичка допунска пропозиција има главну улогу:

- (13) [*Конјексј: Учесници у разговору су пријатељи*]

К: Ма она се супер, чак је бабу и исхвалила тако да. Е, знаш сутра ћу да доручкујем вероватно у граду [...] А кад се будем вратила, ја ћу да ти јавим кад се враћам, да ми испржиш ове, ове...

В: Штапиће.

допунска пропозиција: *Говорник К суйра доручкује у граду.*

Говорник К фактиву додељује конекторску функцију – скреће пажњу адресата на садржај допуне, којим га обавештава о својим могућим плановима. Дакле, у овом случају епистемички став који говорник приписује допунској пропозицији је супозиција, а он је експлицитно саопштен у самој допунској клаузи (*вероватно*).

3.2.3. Пропозицијски садржај фактивне допуне не мора нужно бити међу информацијама саопштеним фактивном реченицом. Према томе, таквој пропозицији говорник не додељује ниједну комуникативну улогу – нити главну, нити споредну. У овом одељку испитаћемо два типа таквих сценарија у којима је допунска пропозиција фактива без улоге, тј. има ‘нулту улогу’: (а) говорник не зна да ли је пропозицијски садржај допуне тачан или не; (б) говорник не верује да је пропозицијски садржај допуне тачан.⁵

Пример који се може класификовати у (а) тип:

- (14) [*Инџерлокуџори ЈЂ (водителј) и МО (директор Управе за извршење кривичних санкција) разговарају о моућем вожењу осуђеника Милорада Улемекa на ВМА у белом комбију.*]

ЈЂ: Да ли је тачно да полиција и БИА воде истрагу о извесном белом комбију који је наводно био паркиран те ноћи испред ВМА. Да ли постоји истрага шта је тачно у овој информацији која је објављена? Шта можете уствари да нам потврдите?

МО: Ја лично немам сазнања да је комби постојао испред ВМА. Нисам био испред ВМА. Није било у плану да се било ко од лица вози на ВМА, па ни Милорад Улемек, тако да заиста не знам.

допунска пропозиција: *Бели комби у којем је био Милорад Улемек је био испред ВМА.*

У примеру (14) говорник ЈЂ (водителј) поставља питање саговорнику да ли је тачна информација да је Милорад Улемек био у белом комбију испред ВМА. Саговорник МО у читавој својој реплици говори да не зна да ли је та информација тачна или није. Према томе, када изговара фактивну реченицу (подвучено пуном линијом) не саопштава информацију да је комби био испред ВМА, већ само информацију да нема сазнања да ли је садржај допуне тачан или не.⁶ Пример који се може класификовати у (б) тип:

- (15) [*Инџерлокуџори И и Б су њријашељи; И касни на договорени сасџанак.*]

Б: Супер што си стигао на време.

И: Извини, молим те. Мислио сам да ћу брже стићи до центра.

допунска пропозиција: *Говорник И је сџишао на време.*

У примеру (15) контекстуалне информације (*И није сџишао на време на договорени сасџанак; Каџњење на сасџанак није њожелно*) указују на то да говорник Б не намерава да саопшти ни пропозицију изведену из фактивне допуне (*Говорник И је сџишао на време), али ни пропозицију изведену из целе фактивне реченице (*Суџер *џишо* си (говорник И) сџишао на време). Ова јасна контрадикција између изражених пропозиција и контекстуалних

⁵ М. Ивић (1980) такве случајеве у којима изостаје семантичко обележје фактивности назива фактивно немаркираним допунским структурама.

⁶ Упореди са примерима које даје М. Ивић (1980).

информација указује на вербалну иронију. Исказујући ироничну фактивну реченицу, Б саопштава своје дистанцирање (или ругање) како од главне тако и од допунске реченице⁷. Говорник, коначно, имплицитно саопштава управо супротно у односу на оно што је изговорио: *Није сујер што ниси с^ишао на време*. Дакле, фактивна допуна се у овом случају интерпретира контрафактуално.

4. ЗАКЉУЧАК. У овом раду пошли смо од претпоставке да за експликацију интерпретације фактивних допуна у разговорном дискурсу није адекватан општи дифолтни модел који каже да се фактивна допуна аутоматски интерпретира као пресупозиција јер је то најтипичнија и најочекиванија интерпретација. Претпоставили смо да у разговорном дискурсу, који карактерише динамичност, спонтаност и неформалност, нема ничега необичног или ванредног у многим примерима употребе фактива у којима њихова допуна није пресупонирана. Према томе, као алтернативу овом моделу предложили смо модел семантичке неспецификованости фактивне допуне. Према овом моделу фактивна допуна је интринзично семантички неспецификована у два аспекта: информативна улога пропозиције изведене из фактивне допуне и говорников епистемички став према њој. Оба ова аспекта спецификују се текућим контекстуалним информацијама. Из наведеног произилази да тумачење неспецификованих аспеката допунске клаузе, онако како је то говорник намеравао, постаје непредвидиво ако адресату одговарајуће контекстуалне претпоставке нису доступне у актуелној разговорној ситуацији. Валидност овог модела семантичке неодређености проверили смо на корпусу разговорног језика и дошли до следећих закључака.

Прво, репрезентативни примери из нашег корпуса потврдили су значајну варијабилност контекстуалног спецификовања информативне улоге пропозиције изведене из фактивне допуне, као и епистемичког става говорника према тој пропозицији. С једне стране, информативна улога пропозиције саопштене фактивном допуном може бити: (а) споредна; (б) главна; (в) неспецификована; (г) прикривено главна. С друге стране, епистемички став према допунској пропозицији може да буде: (а) веровање; (б) хипотеза; (в) незнање и (г) неверовање.

Друго, у анализи примера показали смо да адресатова спецификација информативне улоге допунске пропозиције и епистемичког става говорника према њој искључиво зависи од одговарајућих контекстуалних информација. Такође, анализирани разговорне ситуације су нам потврдиле претпоставку да се ова два аспекта фактивне допуне спецификују различитим контекстуалним информацијама, те су у том смислу независни потпроцеси (иако се, наравно, одвијају симултано).

Треће, пошто разговорни дискурс, посебно свакодневне разговоре, одликује употреба ироније, различити видови прагматикализације, економичност

⁷ Наше тумачење ироније засновано је на теорији релевантности (в. SPERBER – WILLSON 1996; CLARK 2013). Ако се посматра из грајсовске визуре, иронија може да буде тумачена и као свесно и експлицитно кршење начела квалитета, једног од четири правила којих се саговорници морају придржавати како би комуникација била успешна. Будући да се у овом раду не бавимо социјалним односима међу учесницима у комуникацији, иронију смо објаснили теоријом релевантности која ставља тежиште на когнитивни аспект комуникације.

у изражавању, корпусним примерима смо показали да се различита непресу-
понирана говорникова контекстуална спецификована допуне не могу оквали-
фиковати као неуобичајена у овом типу дискурса. Таква нарав фактивне допу-
не у разговорном дискурсу нам потврђује адекватност предложеног модела.

ИЗВОРИ

Транскрипти снимака свакодневних разговора из корпуса Катедре са општу лингвистику
Филолошког факултета Универзитета у Београду.

ЛИТЕРАТУРА

КЊИЖАР, Иван. *Лингвистички дејектори пресупозиције у разговорном дискурсу*. Необјављена докторска дисертација. Универзитет у Београду, 2019.

*

ABRUSAN, Marta. Predicting the Presuppositions of Soft Triggers. *Linguistics and Philosophy* 34/6 (2011): 491–535.

BEAVER, David. Have you Noticed that your Belly Button Lint Colour is Related to the Colour of your Clothing? Rainer Bauerle, Uwe Reyle, Thomas Ede Zimmerman (eds.). *Presuppositions and Discourse: Essays Offered to Hans Kamp, Current Research in the Semantics / Pragmatics Interface* 21. Emerald Group, Bingley, 2010, 65–100.

BEZUIDENHOUT, Anne, Robin MORRIS. 2004. Implicature, Relevance and Default Pragmatic Inference. Ira Noveck, Dan Sperber (eds.). *Experimental Pragmatics, Palgrave Studies in Pragmatics, Language and Cognition*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, 257–282.

CLARK, Billy. *Relevance Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

HEIM, Irene. Presupposition Projection and the Semantics of Attitude Verbs. *Journal of Semantics* 9 (1992): 183–221.

IVIĆ, Milka. O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem znati. M. Grepl (ed.). *Otázky slovanské syntaxe, IV/2, Sborník symposia Aktualizační (pragmatické) složky výpovědi v slovanských jazycích*, 1 Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1980, 45–48.

KARTTUNEN, Lauri. Presuppositions of Compound Sentences. *Linguistic Inquiry* 4 (1973): 169–193.

KARTTUNEN, Lauri. Presupposition and Linguistic Context. *Theoretical Linguistics* 1 (1974): 181–194.

KIPARSKY, Paul, Carol KIPARSKY. Fact. Manfred Bierwisch, Karl Erich Heidolph (eds.). *Progress in Linguistics*. The Hague: Mouton, 1970, 143–173.

KNJIŽAR, Ivan. Pragmatička analiza jednog detektora presupozicije – glagol ‘znati’ u razgovornom diskursu. *Анали Филолошког факултета* 26/2 (2014): 153–175.

LEVINSON, Stephen. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

MAZZARELLA, Diana, Filippo DOMANESCHI. Presuppositional Effects and Ostensive-Inferential Communication. *Journal of Pragmatics* 138 (2018): 17–29.

ROBERTS, Craige, Mandy SIMONS. *Preconditions and Projection: Explaining non-anaphoric presupposition*. <https://www.asc.ohio-state.edu/roberts.21/Roberts&Simons.Preconditions_&_Projection.pdf> 05.05.2024.

POLOVINA, Vesna. *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*. Beograd: Filološki fakultet, 1996.

SIMONS, Mandy. On the Conversational Basis of Some Presuppositions. Rachel Hastings, Brendan Jackson, Zsafia Zvolenszky (eds.). *SALT XI*. NY: Cornell University, 2001, 431–448.

SIMONS, Mandy. Presuppositions and Relevance. Zoltán Szabó (ed.). *Semantics Versus Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 329–355.

SIMONS, Mandy. Observations on Embedding Verbs, Evidentiality, and Presupposition. *Lingua* 117 (2007): 1034–1056.

SIMONS, Mandy, David BEAVER, Craige ROBERTS, Judith TONHAUSER. The Best Question: Explaining the Projection Behavior of Factives. *Discourse Processes* 54/3 (2017): 187–206.

SPEERBER, Dan, Deirdre WILSON. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell, 1995.

- STALNAKER, Robert. Presuppositions. *Journal of Philosophical Logic* 2/4 (1973): 447–457.
- STALNAKER, Robert. Pragmatic Presuppositions. Milton Karl Munitz, Peter Unger (eds.). *Semantics and Philosophy*. New York: New York University Press, 1974, 197–213.
- STALNAKER, Robert. Common Ground. *Linguistics and Philosophy* 25/5–6 (2002): 701–721.
- VAN DER SANDT, Rob. Presupposition Projection as Anaphora Resolution. *Journal of Semantics* 9 (1992): 333–377.
- WILSON, Deirdre, Dan SPERBER. Truthfulness and Relevance. *Mind* 111 (2002): 586–632.
- WILSON, Deirdre, Dan Sperber. Explaining Irony. Deirdre Wilson, Dan Sperber (eds.). *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 123–145.

Ivan Knjižar

INTERPRETING FACTIVE COMPLEMENTS IN CONVERSATIONAL DISCOURSE:
APPLICATION OF THE SEMANTIC UNDER SPECIFICATION MODEL

Summary

This research challenges the prevailing notion that a factive complement is automatically construed as a presupposition in conversational discourse, as suggested by the general default model. We argue that this model falls short in adequately explaining the interpretation of factive complements in dynamic, spontaneous, and informal conversational settings. We contend that it is not uncommon to encounter instances in conversational discourse where factives are used without presupposing their complement. Hence, as an alternative approach, we propose a model of semantic underspecification for factive complements. According to this model, a factive complement inherently lacks full semantic specification in two key aspects: the informational role of the proposition derived from the factive complement and the speaker's epistemic stance towards it. Both of these aspects are influenced by contextual factors. Consequently, interpreting the underspecified aspects of the complement clause, as intended by the speaker, becomes unpredictable when the addressee's contextual presuppositions are absent in the ongoing conversation. We validated the efficacy of this model of semantic indeterminacy using a corpus of conversational language and arrived at the following conclusions.

Firstly, representative examples from our corpus confirmed substantial variability in how the informational role of the proposition derived from the factive complement is contextually specified, along with the speaker's epistemic stance towards that proposition. On one hand, the informational role of the proposition conveyed by the factive complement can take various forms: (a) background, (b) foreground, (c) underspecified, or (d) covertly foreground. On the other hand, the speaker's epistemic stance towards the proposition can encompass (a) belief, (b) supposition, (c) ignorance, or (d) disbelief.

Secondly, through our analysis of examples, we illustrated that the addressee's delineation of the informational role of the complement proposition and the speaker's epistemic stance towards it rely solely on pertinent contextual cues. Additionally, our examination of conversational contexts confirmed the hypothesis that these two aspects of the factive complement are shaped by distinct contextual factors, thus operating as independent subprocesses (albeit occurring concurrently).

Thirdly, given that conversational discourse, particularly in everyday conversations, is marked by the utilization of irony, diverse forms of pragmaticalization, and conciseness in expression, our analysis of corpus examples demonstrated that various contextual specifications by speakers, which do not presuppose the complement, are not considered unusual in this discourse context. This characteristic of factive complements in conversational discourse affirms the appropriateness of the proposed model.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за општу лингвистику
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
iknjizar@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2024;
прихваћено: 20. маја 2024)